

Инкилоб тўлқунининг мудхиш зарбалари билинарлик даражада секинлашган шу замонда ишлар ўз табиий йўлига кирган кабидир. Шу каторда табиий ўларок мактаб ва талабалик жараёни ҳам асосий чизикларга туша бошлади. Энди битта-яримта тузуккина мактаблар кўринмакда, турли шаҳарларда жиддий ўқуш толиблари давом этмакдадир. Самарканд вилоят билим юрти эшитганимизга кўра бу йил кенгайтирилиб, уч юзга якин талаба қабул қилиб, тўққиз йиллик бир иш мактаби қурулмокчи ва хоказо.

Мактаб ҳаётининг энг муҳим нуктаси бўлган илмий тарафи ҳам бултургиларга қараганда оз-моз жонланмокда ва баъзи ташаббускор маорифчиларнинг ҳаракатлари соясида ташқаридан муаллимлар кетурмакда ва уларнинг таъмини учун тиришилмокдадир.

Буларнинг устига Қофқозёга ва ички Русияга талабалар ҳар йилгидан кўбрак юборилмокда, ҳатто Бакуда Самарканд вилояти ўқувчиларининг таъмини учун ўттиз кишилик ётоқхона тузулмакдадир. Бу сўнгги воқеа Туркистоннинг ўқувчи ҳаёти йўлида жуда катта қадам саналиши мумкин. Чунки барчаси маълумки, Туркистоннинг ўзида бошланғич мактабларимиз бўлса-да, бу кунги олий таҳсил кўриш орзусида бўлган ёшларнинг эҳтиёжини қоплаб олатурган мактабларимиз йўқ. Бунинг учун бирдан-бир чора, табиий, хорижга талабалар юборишдир.

Московда Туркистон ҳукумати таъминоти билан яшайтурган ўқувчилар бўлса ҳам, ҳалигача Қофқозё учун йўқ. Кўб ташаббуслар бўлган бўлса ҳам, маатаассуф, натижасиз қолган эди. Бу кунги Самарканд вилояти талабалари учун тузилган ётоқхона қамбағал талабаларнинг бир оз роҳатда ўқушга давом этишларини таъмин қила олса жуда катта хизмат қилган бўлар. Бу ўрунлик қилинган ҳаракатни жуда олқишламок керакдир.

Бундан бошқа Туркистоннинг бошқа шаҳарларида қачонлар бошланғич янги мактаб бинолари қуриш ҳаракати кечрак бўлса ҳам, бошланғич қаби кўринадир. Самаркандда авқоф шўъбасининг ва маориф бюросининг ташаббуслари диққатга шўёндир. Қизлар маорифи ҳам бу йил ўтганлардан кўра жиддийлашгандир. Ёздаги курсдан истифода этган хотин-қизлар қорлиғи кўриладир. Бу йил эса қизлар мактабининг ададини ортдирмок ҳаракати кўриладир.

Юқоридаги сатрларни ўқугонлар албатта сезадирларқим, маориф ишлари тўғрисида ҳалигача ёзилган нарсаларга қараганда бу кунгиси бошқачарокдир.

Ҳалигача биз у керак, бу керак деб эдик. Бугун эса қилган ишларимизнинг натижасини кўриш билан қувонамиз. Албатта, бу ишларга фаолият билан қиришган маориф доираларини қутлаймиз.

Энди келамиз нашриёт ишларига: Бу йил бу майдонда қилинатурган муҳим ишлар бор. Фурсатни қўлдан қочирмаслик ва ташаббусни бир оз ортдириш соясинда албатта кўб ишлар қилиш мумқиндир. Мактаб қитоблари ҳозирлаш масаласи илмий ҳайъат томонидан кўрилаётган бўлса ҳам ҳалигача майдонга қикқони кўрилмайдир. Тайёрланган мактаб қитобларини тезроқ босдиришга ҳаракат қилиш керакдир. Буни эса ёлғиз илмий ҳайъатга топшуруб ўлтириш ҳатодир. Ҳар ердаги маориф бюрolari бунинг оддий жихатини таъмин қилишга ёрдам берсалар, биз аминмиким, илмий ҳайъатнинг ишлари тезрак майдонга отилган бўлар. Чунки бизнинг илмий-адабий соҳамиз ҳозир жуда қийин ва ишламаган қолдадир. Буни ишлаш кўб заҳматларга ва бу заҳматлар эса, табиий, моддий таъминотга боғлиқдир.

Биз доимо ҳгшқни оқартиш керақлиғини тақрор қиламиз. Фақат бу тўғрида жиддий ҳаракат қилмаймиз. Бир ёқдан ҳалқни ҳат ва саводли қилишга тиришамиз. Фақат ҳат ва

саводликларимизнинг кандай нарсалар ўқушларини хотирга келтурмаймиз. Канча кам бўлса бўлсун бизда хат ва саводлик кишилар бор. Уларнинг мутолаа килатургон нарсалари эскидан бизга маълум. Инкилобдан илгари Туркистоннинг ҳар қайси шаҳрида шу мутолаачиларни таъмин килатургон асарлари узулмасдан босдирилиб, таркатилиб турар эди. Холбуки, бу етти йилда ҳеч бир мутолаага яроқлик нарса ҳеч бир ерда босилмади. Яримчик газеталар, бир чиқиб ётатургон бир неча сон мажаллалардан бошқа ҳеч нарса бўлмади. Холбуки, ўтган йилларга қараганда ҳозир мутолаага ҳавасли кишилар кўпайган ва кундан-кун кўпаймакдadir. Ҳозир эски вақтда бўлмагон бир муаллимлар зумраси борким, булар учун мутолаа китоблари ҳаёт масаласидир. Мажаллаларимизда таълим-тарбияга оид арзимас, илмий бўлмагон мақолалардан бошқа нарса йўқдур. Халигача муаллим кўлида раҳбар бўларак нарса йўқдир. Бизда асар ёзатургон киши йўқ экан, таржима кила олатургонлар ҳар вақт топиладир. Энг муҳим нарсаларни чет тиллардан таржима қилиш керакдир. Бу кун мактабларни тузатиш учун энг биринчи масала, муаллимларни қучайтиришдир. Бу эса таълим-тарбияга оид илмий асарлар билан ва махсус бир таълим-тарбия мажалласи воситаси билан бўлиши мумкин. Буни очик билиш керакдирким, Туркистоннинг бошига келган балолардан қутулиш ёлғиз маориф орқасидагина бўладир. Бу муаллимлар зумрасидан бошқа ҳукумат доираларида ишлайтургонлар, талабалар, янги хат ва саводлари чиқгон ишчилар кўпаймакдadirким, буларга ҳам табиий ўлароқ, эҳтиёжларини таъмин этарлик мутолаа китоблари керакдир. Овруполикларда ҳукумат идораларидан бошқа хусусий ширкатлар тарафидан ҳам кўб яхши нарсалар босдирилиб таркатиломқдadir. Биз шулар орасида бизга ва бизнинг маишатимизга тўғри келадиган рўмонлар, ҳикоялар ва турли-турли китобчалар олсок мумкиндир. Буларни таржима қилиш ва босдириш лозим. Ман ўйлайманким, ҳозирда бундай нарсалар кўб тарқаладир. Ўтканларда бўлгон қаби зарар қилинмаса керак. Халигача Туркистоннинг бир тарихи ва жугрофияси босилмагондир. Бутун туркистонлилар учун биринчи даражада ўз мамлакатларини танишлари лозим бўлса, ҳали бундан маҳрумдирлар. Бухоро назорати тарафидан бир-икки тарих китоби таржима қилингон ва ёздирилгон бўлса ҳам халигача босдирилмағони кизикдир. Туркистонда таржима қилдириш қийин экан, Бухорода тайёр асарни тайёр матбаа ва асбоб бор экан, босдирмай туриш жуда катта жинойтдир. Айниқса, Бухоро инкилобига оид Туркистонда бирдан-бир ёзилгон асарким, унинг Туркистон учунда аҳамияти буюқдир. Халигача босилмай туриши нашриёт ишлари билан машғул кишиларнинг тушунмасликлари бўлмаса нима бўла олур? Истар Бартолд ва Вамбери асари бўлсун, истар С. Айний асари бўлсун, мукамал бир Туркистон тарихи бўла олмасалар ҳам муҳим материаллар бера оладирлар. Бухоро ҳукумати ўз асарларини босдириш билан ўз тарихида энг муҳим бир иш қилгон бўла олади. Фақат афсуским, бу соҳада жуда кеч қолди. Бу йил тагин бошқа бир қилинадургон иш бор. Буда Навоий эсдалигидур. 1925-нчи йилда шу чоқларда машҳур шоиримиз Навоийнинг тугилганига беш юз йил бўладир. Унинг шарафига бир тантанали тўй ясаш керакдир. Бу бир йил муддатида Навоийнинг мукамал таржимаи ҳоли ёзилиши ва ясалиши лозим. Унинг аслига мувофиқ расмини тайёрлаш керакдир. Мумкин бўлса, жуда топилмайтургон бир асарини қилдириш ва Навоийнинг кичик, қўлда бир мунтахаб шеър мажмуасини тарқатиш керакдир. Ҳар миллат ўзини буюқ кишилари билан исбот қиладир. Ҳозирги вақтимизда фахр

килатургон кишиларимиз йўк экан, бир оз тарихимиздагиси билан мактанайлик. Бу мактаниш бўш бир нарса бўлиб қолмас. Ўшал буюк кишиларни етишдирган ўлка ҳозир ҳам бор. Ўшал истеъдод ҳозир ҳам яширин хазина каби ўлкамизнинг бурчакларида турибдир. Биз бошларимизни бир оз қарасак, юзидаги зангларни, доғларни қилсак, яна ҳаёт майдониға чиқамиз. Мана шу «баъс баъдалмавт»ға (қайта тирилишға — Б.Қ.) эришмак учун бир оз ҳаракат қерақдир. Шу ҳаракатни буюк кишиларимиздан оламиз. Ва шу йўлга ишониб қирамиз. Бу йўлда ишлаш учун ҳар шаҳарда — Бухоро ҳам шунинг ичида - турлик комиссиялар тузилиши қерақдир. Буларнинг биргалашиб, бир хатти-ҳаракат билан ишға қиришишлари қерақдир. Муваффақият ташаббусға боғлиқдир.

Вадуд Махмуд «Маорифимиз, нашриётимиз» деган мақоласини Москвадалиги пайтида ёзган бўлиб, сарлавҳадан кейин қавс ичида «Мосқовдан мактуб» деган қўшимча бор. Мақола В.М. имзоси билан «Зарафшон» газетасининг 1924 йил 14 октябр сонида босилиб чиққан.